польську мову (і частково – українську, іноді за посередництвом польської) вплинула фразеологія латини, де існує значна кількість фразеологічних одиниць із компонентом *людина*. І ми говоримо не про крилаті вислови, а саме про «чисті ФО» типу *subiugus homo (людина під ярмом), homo hebes (обмежена людина), homo nullius coloris (безбарвна людина, незнайомець), homo nostrae farinae (людина нашого покрою); homo Dei (божа людина); homo homini (людина людині); homo novus (нова людина); homo morum veterum (людина старої закваски); homo oeconomicus (економна людина); homo omnium horarum (людина на всі випадки); homo quadratus (чотирьохгранна/ складна людина); homunculus unus multorum (людина/ка одна з багатьох)* та інші. Вони переважно стосуються характеристик людини. Зрозуміло, що такий вплив можливий завдяки великій групі чинників: писемній та науковій традиціям, релігії, історичним подіям, геополітичним, географічним аспектам тощо.

Таким чином, можна констатувати, що порівняння фразеологізмів різних мов окреслює декілька основних факторів, які необхідно враховувати, наприклад, у практиці перекладання. Це, по-перше, неможливість зафіксувати в словниках увесь фразеологічний запас мови; по-друге, вплив суб'єктивної точки зору укладачів словників на межі фразеології; по-третє, культурні, етнічні, історико-географічні зв'язки мов, якими здійснюється переклад.

Безперечно, фразеологія залишається найбільш етнічно маркованою мовною підсистемою, а у споріднених мовах можна завжди знайти загальне ядро структурно і семантично близьких ФО, які будуть своєрідним свідченням спільних ментальних ознак. Окрім цього, можна констатувати, що фразеологія сучасних мов, зокрема європейських, проявляє тенденції до уніфікації, і ці тенденції викликані активізацією міжкультурної комунікації в сучасному світі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бутенко Л.С. Словник асоціативних значень української мови. – Львів, 1989. – 397 с.
2. Словарь русского языка: В 4-х т. – Т.IV – М: Русский язык, 1988. – 800 с.
3. Фразеологический словарь русского языка. Под ред. А.И.Молоткова. – М.: «Советская энциклопедия», 1967. – 543 с.
4. Фразеологічний словник української мови. Книга 1. Видання друге. – К.: Наукова думка, 1999. – 528 с.
5. Яранцева Р.И. Русская фразеология. Словарь-справочник. – М.: Русский язык, 1997. – 845 с.
6. Stanisław Skorupka. Słownik frazeologiczny języka polskiego.Tom I. – Warszawa: Wiedza Powczechna, 1974. – 875 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олег Семенюк - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Уляна Тимофєєва - кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: вплив екстралінгвіальних факторів на мову, зв'язок мови і суспільства, порівняльна граматика і лексикологія.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Олена АРДЕЛЯН (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються фразеологічні одиниці з власними назвами, які відображають національно-культурні особливості їх використання у англійському середовищі. Робиться спроба класифікувати ідіоми, коли антропоніми набули абстрактного значення як компонент фразеологізму.

The paper focuses on the phraseological units consisting of the proper names reflecting national peculiarities of their use in English-speaking cultures. The author attempts to classify the phraseological units with proper names as their constituents which have developed abstract meanings in use.

Вивчення назв осіб як складника мовної картини світу англомовного суспільства є актуальним з огляду на необхідність виявлення особливостей лінгвопсихології людини, відображення її світобачення. Назви осіб становлять великий інтерес у межах сучасних лінгвосоціологічних досліджень для вивчення механізмів номінації, вербалізації різних ментальних структур, їх взаємодії під час категоризації явищ і подій та відображення мовними засобами. Назви осіб відбивають погляд людини на саму себе, оцінку діяльності та поведінки інших індивідів, що відповідає антропоспрямованим дослідженням у сучасних гуманітарних науках. Проблемою семантики антропонімів в якості компонентів

фразеологізмів займалися такі вчені як Д.І. Єрмолович, А.В. Кунін, О.А. Леонович, Т.Н.Семенова та інші.

Актуальність роботи зумовлена антропоцентричністю сучасних наукових студій, а також загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення мовних і позамовних чинників розвитку фразеологічного складу сучасної англійської мови. Матеріалом дослідження є назви осіб англійської мови, виділені методом вибірки з Англо-українського фразеологічного словника [3]. Згідно з кількісними підрахунками, у словнику, який містить 30 000 фразеологізмів, власні назви людей містяться в 250 одиницях. *Мета* роботи полягає у визначенні ролі позамовних факторів у відображенні англомовної картини світу в антропонімічних фразеологізмах.

Особове ім'я людини, увіходячи до комунікативного акту, тобто в кінцевому рахунку стаючи компонентом інформації, у тій чи тій мірі одержує статус концепту [6: 24].

Головним поняттям лінгвоконцептології є концептуалізація – "один із найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні отримуваної нею інформації, яка надходить із різних каналів і приводить до творення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в мозку (психіці) людини". [7: 93]. О.О.Селіванова констатує: "Концепт є фрагмент знання, досвіду особистості, частина концептуальної системи тобто системи знань, способи їх обробки, переробки та використання" [11: 76], він виступає "головним осередком культури в ментальному світі людини, тим, через посередництво чого людина входить до культури і впливає на неї" [12: 405]. Культура опосередкує процеси концептуалізації, визначає норми і цінності людини в певному культурному й соціальному середовищі. На думку В.Манакіна, концепти "складають частину когнітивної пам'яті слів, пов'язують смислові характеристики мовного знака із системою традицій і духовних цінностей народу" [9: 14], "будучи одиницями етнокультурної інформації, відображають світ національного світосприйняття предметів і понять, позначених мовою" [9 : 23].

Оволодіння мовою оточення й поступова інкультурація як "засвоєння людьми культурних форм (патернів) відповідного суспільства, що є стійкими сукупностями технології мислення, поведінки, взаємодії, послідовності дій, побудови суджень, різних культурних формул й символів сприяють формуванню на базі індивідуальних уявлень колективно (етнічно) узгоджених механізмів концептуалізації" [4: 70–71]. На думку В.А.Маслової "концепти – це ментальні сутності, які мають ім'я у мові і відбивають культурно-національне уявлення людини про світ" [10: 4]. Розглядаючи концепт як різносубстратну одиницю етносвідомості, О.С.Кубрякова зазначає, що він є "операційною змістовою одиницею пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (lingua mentalis), всієї картини світу, відображеної в людській психіці" [7: 90]. Різносубстратність концепту як це сформулювала Л.В.Бабіна проявляється в тому, що "одні концепти можуть бути репрезентовані за допомогою лексем чи фразем, інші – за допомогою висловлень, і нарешті, є такі концепти, репрезентація яких здійснюється цілими текстами" [2: 131-132]. Висловлення чи цілий текст репрезентують концепт тільки в тому випадку, коли вони наявні в ментальному лексиконі людини, коли людина добре знає напам'ять цей текст і може будь-коли відтворити його. Поступово з'явилась думка, що "найчастіше в сучасній когнітивній лінгвістиці як засіб вербалізації концептів розглядаються слово і фразеологізм"[1: 62].

Фразеологізм – це семантично пов'язане сполучення слів, яке, на відміну від подібних до нього за формою синтаксичних структур (висловів або речень), не виникає в процесі мовлення відповідно до загальних граматичних і значеннєвих закономірностей поєднання лексем, а відтворюється у вигляді неподільної та цілісної конструкції. Фразеологізми – це усталені вирази, значення яких не відповідає сумі значень їх компонентів. Під час перекладу не допускається дослівна передача фразеологізмів, адже вона може спричинити втрату конотативного значення в мові перекладу. Часто мова перекладу має більш ніж один варіант семантично схожого фразеологічного виразу. Тому, при виборі відповідника, слід звертати

увагу не лише на семантичну схожість ідіом, а і на схожість в образності, виразності та в персонажах.

За допомогою фразеологічних одиниць об'єктам і людям приписуються ознаки, які, в свою чергу, асоціюються із мовною картиною світу, охоплюють цілу дескриптивну ситуацію, виражають оціночне ставлення до неї. За допомогою антропонімів, що входять до складу фразеологічних одиниць сигніфікативне значення фразеологізму досягається шляхом переосмислення, метонімії, метафоризації та інших стилістичних засобів. При цьому антропонім, незалежно від своєї індивідуальної семантики, завжди відіграє релевантну роль у формуванні остаточного значення фразеологізму. Фразеологізми є одним із способів відображення мовної картини світу. Мовна картина світу формує тип відношення людини до світу, вона визначає норми поведінки людини в світі, визначає її ставлення до світу.

Фразеологія тісно пов'язана з історією, культурою та літературою народу. Цей зв'язок можна чітко прослідити в тих фразеологічних одиницях, до складу яких входять особові імена чи прізвища людей. Багато фразеологічних зворотів такого типу пов'язані з подіями далеких часів, тому мотивація антропоніма зазвичай буває стерта і встановити її можна лише шляхом етимологічного аналізу. В синхронному плані більшість таких фразеологізмів втратили свою мотивацію. Встановлено, що між власними назвами і апелятивами постійно відбувається взаємодія, яка веде, з одного боку, до утворення власних назв з апелятивів, з іншого – до утворення апелятивів з власних назв. Ця взаємодія, в свою чергу, пов'язана з впливом позамовних чинників, що зумовлюють необхідність утворення власних назв від апелятивів і навпаки, та внутрішніх, власне мовних, чинників, що зумовлюють таку взаємодію. Утворення апелятивів від власних назв відбувається лексико-семантичним способом. Такий спосіб словотворення пов'язаний з явищем метонімії та антономазії. Встановлено, що потенційно перехід у апелятиви властивий всім власним назвам із широкою популярністю. Коли антропонім стає частиною фразеологічного звороту, на нього впливають ті ж самі закономірності, що і на просте слово в складі простих фразеологізмів. Дуже часто антропоніми стають "потенційним" словом, лексично "спустошеним", набувають абстрактного значення як компонент фразеологізму [8: 117]. В залежності від значення антропоніма такі фразеологізми можна поділити на три типи.

Перший тип характеризується тим, що в процесі створення та розвитку фразеологізму власна назва втратила своє буквальне значення. В основі лежить риса характеру певної особи чи літературного персонажу. Також можна встановити, що антропонім втратив свій лінгвістичний статус внаслідок набуття семантичного змісту, який вказує на певну особу. Це суперечить природі власної назви. Підтвердженням слугує те, що фразеологізм вживається із неозначеним артиклем, тобто оказіонально, з узагальненою референцією. Наприклад, *a Mark Tepley* – оптиміст [3: 665]; *Gay Lothario* - донжуан, ловелас [3: 370]; *Calamity Jane* – песиміст [3: 187]; *one is no Solomon* – цей пороху не вигадає [3: 725]; *Job's comforter* - лицемір [3: 560]; *Jim Dandy* - чудовий [3: 560]; *Simple Simon* - простак [3: 863]; *Smart Alec (k)* – нахаба [3: 871]; *Doubting Thomas* - Хома невіруючий [3: 284]; *Honest Abe* – чесний [3: 504]. В перенесному значені антропоніми виступають тоді, коли вони є засобом образної характеристики і можуть належати іншим референтам, ніж в прямій номінативній функції. Тому це явище має назву вторинне перейменування. Антропоніми набувають вторинну номінативну функцію завдяки випадковому виникненню асоціацій, котрі потім закріплюється в мовній практиці. Переносне значення вторинних антропонімів залишається таким доти, доки вони зберігають семантичну двопланоаість, тобто пов'язані з основним носієм імені. Якщо такий зв'язок розривається чи стає лише етимологічним, ми маємо справу не з власною назвою в переносному значені, а зі звичайною загальною назвою, що історично походить від власної назви [5: 86].

Значення антропоніма, що належить до фразеологізмів другого типу, зберігається і лежить в основі звороту. Ім'я слугує засобом оціночної характеристики. Наприклад, *Sister Anne* - вірна подруга [3: 865]; *Aunt Sally* – об'єкт нападів, жартів [3: 56]; *Dumb Dora* – дурна дівчина [3: 295]; *Cousin Betsy* - 1) повія 2) придуркувата людина [3: 244]; *King Stock* – тиран, деспот [3: 578]; *Arcadian youth* - обмежена, недалека людина [3: 35]; *John Thomson's man* -

підкаблучник [3: 561]; *John Trot* – неотесаний хлопець [3: 561]; *Tom Pepper* - брехун [3: 956]; *Richard Roe* – уявний відповідач на суді [3: 819]. В таких фразеологізмах зв'язок антропоніма із носієм імені втрачено, його можна прослідкувати лише шляхом етимологічного аналізу.

До третього типу належать фразеологізми, в яких імена певних осіб беруть участь у формуванні нових власних назв, що позначає неживий предмет. В таких зворотах власній назві передує означення. При цьому антропонім не втрачає свого мовного статусу. Наприклад, *Blind Tom* – гра в піжмурки [3: 144]; *Big Ben* – Великий Бен – годинник за ім'ям конструктора Бенджаміна Холла [3: 142]; *Teddy Bear* – дитяча іграшка [3: 920]; *Derby Day* – приз за скачки, який запровадив граф Дербі у 1780 р. [3: 268]; *Black Jack* – піратський прапор [3: 140]; *Blue Peter* - прощання, відплиття [3: 148]; *Black Maria* – тюремний арештантський фургон [3: 141]; *Sally Lunn* (cake)- здобна булочка (за ім'ям кондитерки XVIII ст.) [3: 834]; *Molly Blood* - шибениця [3: 677]; *Old Glory* – державний прапор США [3: 718]; *Bloody Mary* – коктейль з горілки та томатного соку [3: 147]. Семантична специфіка таких зворотів формується за рахунок того, що ім'я використовується для. позначення неживого предмета.

Всі вищезгадані типи фразеологізмів об'єднує те, що антропоніми в їхній структурі втрачають свою властивість ідентифікувати та індивідуалізувати особу.

Висновки. У роботі проаналізовані назви осіб, з точки зору етимологічного, стилістичного факторів, як результату концептуалізації дійсності свідомістю англомовної людини. Значення цих одиниць розглядаються як певні структурні типи знань, як прототипи, стереотипи, концепти, що відповідають номінативним одиницям. Унаслідок цього процесу відбувається вербалізація концептів, фіксується розвиток і видозміна прототипів і стереотипів.

Коли антропонім стає частиною фразеологічного звороту, на нього впливають ті ж самі закономірності, що і на просте слово у складі фразеологізму. Внаслідок цього він стає лексично спустошеним, набуває абстрактного значення та використовується на позначення рис характеру, характеристики вчинків або неживих предметів. В переносному значенні антропоніми використовуються для образної характеризації. Переносне значення антропонімів часто не має під собою мотивації. Антропоніми можуть зберігати переносне значення поки мають семантичну двоплановість, коли вона зникає, антропонім з переносним значенням змінюється на звичайну загальну назву. Для правильної інтерпретації фразеологізму недостатньо одного лише "мовного знання" – необхідні і певні знання про фрагмент дійсності, про який мовиться.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н.Ф. Методологические основания исследования проблемы вербализации концепта// Весник Воронежского гос. ун-та. Серия: Гуманитарные науки. – 2004. - №2. – С.60-66.
2. Бабина Л.В. О вторичной репрезентации концептов в текстах литературной прозы// Когнитивная семантика. Материалы Второй международной школы-семинара по когнитивной лингвистике. – Тамбов: ТГУ, 2000. – Ч.1. – С. 131-132.
3. Баранцев К.Т. (уклад.) Англо-український фразеологічний словник. Близько 30000 словосполучень. 2-ге вид., випр. – К.: Знання, 2005. – 1056 с.
4. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации. – М., 2003с.
5. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур. – М.: ООО «Валент», 2001. – 198 с.
6. Карпенко О.Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Монографія. – Одеса: Астропринт, 2006. – 374 с.
7. Краткий словарь когнитивных терминов/ Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 245 с.
8. Леонович О.А. В мире английских имен: Учеб. пособие по лексикологии/ О.А.Леонович. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: ООО "Издательство АСТ": ООО "Издательство Астрель", 2002. – 160 с.
9. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология. – К.: Знания, 2004. – 326 с.
10. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. Учебное пособие. – Минск: Тетра Системе, 2004. – 255 с.
11. Селиванова Е.А. Когнитивная ономастика (монография). – К.: Фитосоциоцентр, 2000. – 247 с.
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля – К., 2008. – 712 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Арделян – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогіного університету ім. В.Винниченка.
Наукові інтереси: загальне мовознавство, ономастика, фразеологія.